

Bør økonomer inddrage etiske overvejelser i deres arbejde?

AF FINN OLESEN

Talrige er de heterodokse bidrag, der gennem årene har kritiseret den makroøkonomiske mainstream tænkning for at være ude af synk med virkelighedens kompleksitet. Udsagnet om at realisere og fastholde et makroøkonomisk output kendetegnet ved fuld beskæftigelse gennem udfoldelsen af markedsmekanismens effektivitet på det lidt længere sigt, er sjældent særligt empirisk valideret. Men faktisk kan den makroøkonomiske mainstream tænkning udsættes for en anden form for kritik. Hvad med inddragelse af etiske og moralske overvejelser i den økonomiske teori? Burde de ikke være inkluderet på en eller anden måde? Fra empirien og adfærdsøkonomien ved vi jo, at sådanne aspekter ofte har betydning for, hvordan husholdninger som virksomheder rent faktisk planlægger og handler økonomisk. Og fra de første bidrag efter økonomis fødsel som fagdisciplin var det jo helt naturligt at inddrage sådanne normative overvejelser i den økonomiske tænkning, som eksempelvis Adam Smith gjorde. Og som Keynes senere påpegede, økonomi er grundlæggende 'a moral science'. Om inddragelsen af etiske og moralske overvejelser i økonomi handler dette essay.

Indledning*

Talrige er de heterodokse bidrag, der gennem årene har kritiseret den makroøkonomiske mainstream tænkning for at være ude af synk med virkelighedens kompleksitet, jf. eksempelvis Olesen (2022). Udsagnet om at realisere og fastholde et makroøkonomisk output kendetegnet ved fuld beskæftigelse gennem udfoldelsen af markedsmekanismens effektivitet på det lidt længere sigt, er sjældent særligt empirisk valideret. Tænk blot på den recession, der fulgte efter den internationale finanskrisen i årene efter 2008.¹

Men faktisk kan den makroøkonomiske mainstream tænkning udsættes for en helt anden form for kritik. Man kan problematisere mainstreams neoliberale forståelse ud fra en anden metodologisk synsvinkel.² Hvad med inddragelse af etiske og moralske overvejelser i den økonomiske teori, jf. Olesen (2023)? Burde de ikke være inkluderet på en eller anden måde? Fra empirien og adfærdsøkonomien ved vi jo, at sådanne aspekter ofte har betydning for, hvordan husholdninger som virksomheder rent faktisk planlægger og handler økonomisk. Vi snakker jo eksempelvis om virksomhedernes grønne regnskaber og husholdningers behov for at have et økologisk set bæredygtigt forbrug. Og økonomisk politisk ved vi jo, at den grønne dimension (endelig) er kommet højt op på den makroøkonomiske dagsorden (herhjemme som også internationalt).³

** Jeg skal takke Jesper Jespersen og Mogens Ove Madsen for kommentarer til en tidligere version af denne artikel.*

Og fra de første bidrag efter økonomis fødsel som fagdisciplin var det jo helt naturligt at inddrage sådanne normative overvejelser i den økonomiske tænkning. Det bærer Adam Smiths forfatterskab præg af for nu at nævne en helt central person i den økonomiske teorihistorie. Og senere kom Keynes med sit syn på økonomi. For ham var der ingen tvivl. Økonomi var grundlæggende 'a moral science'. Så for ham var inddragelse af normative aspekter i økonomi en selvfølge. Men i vores moderne tid er det anderledes. Som Angus Deaton beskriver det: "We have largely stopped thinking about ethics and about what constitutes human well-being ... we often equate well-being to money and consumption, missing much of what matters to people. In current economic thinking, individuals matter much more than relationships between people in families or in communities", Deaton (2024, p. 20).

Om inddragelsen af etiske og moralske overvejelser i økonomi (eller måske snarere manglen på samme) handler dette essay.

De gamle

Egentlig var der altid et etisk aspekt til stede i antikkens tænkning, når det drejede sig om økonomiske aspekter. For de gamle tænkere var det vigtigt, at priserne blev fastsat på en sådan måde, at de blev betragtet som 'fair and just'. Når du udfoldede din økonomiske aktivitet, var det ønskeligt som et væsentligt element, at din adfærd bidrog til det gode liv; at du forsøgte 'to apply the ethics of love'; Wittmer (2017).

Som bekendt blev økonomi som fag betragtet først for alvor paradigmeagtig med publiceringen af Adam Smiths *Wealth of Nations* i 1776. Udover nu at give en helstøbt og sammenhængende forståelse af økonomi i en systemsammenhæng, gav Smith også økonomi en etisk forankring. For ham måtte et samfund, og dermed også den økonomiske sfære, bygge på et etisk fundament. Smith så mennesket i et holistisk perspektiv. Nok agerede dette økonomisk på baggrund af især økonomiske forhold (variable), men der var andre motiver bag den menneskelige adfærd også på det økonomiske område. Økonomi var mere end blot det at forfølge sin egeninteresse. Økonomisk handlen skulle ses i et bredere perspektiv. Heri havde også etiske overvejelser sin rolle at spille. Når der handles økonomisk, udlever du ofte dine "... strong instincts for sociability", som påpeget af Wright (2015, p. 6). Som Montes (2019, p. 3) sammenfatter det: "Smith considers ethics to be a social phenomenon simply because a man [sic] without society cannot have a sense of good or bad". Mennesket er et socialt væsen, der udlever sin aktivitet på alle livets områder i en given samfundsmæssig institutionel kontekst.

Og at samfundet udvikler og forandrer sig over tiden, var jo netop et af kerneudsagnene i Smiths økonomiske forståelse. Netop derfor lagde han vægt på, at man kun kan forstå sådanne transformationsprocesser korrekt ved at se disse i et holistisk perspektiv. Man bør inddrage megen relevant information for at forstå dynamikken i disse processer. Økonomiske aspekter er givetvis her meget vigtige, men de kan ikke stå alene. Man bør også inddrage udvalgte politiske, historiske og kulturelle forhold i sin analyse af en given samfundsudvikling. Og også Smith havde en vision om det gode liv. Dette var en, der på sigt kunne udledes i den gryende industrielle kapitalisme, der over tid ville modnes på en sådan måde, at denne samfundsform i modsætning til Smiths samtidige merkantilistiske system, ville være i stand til at levere varen: velstand til de mange uden, at det skete på nogen bekostning.

At en holistisk tilgang til økonomi var nødvendig, vidste professoren i moralfilosofi Adam Smith, om nogen var tilfældet. Kendere af Smiths forfatterskab påpeger da også, at fremstillingen i *Wealth of Nations* bør ses i forlængelsen af indholdet i *Theory of Moral Sentiments*, som blev udgivet i 1759. Det var med denne bog, at det etiske kompas for Smiths økonomiske tænkning blev givet. Faren til økonomi som fagdisciplin var mere end blot en økonom – han var en ægte

samfundstænker. Som sådan skal den kalkulerende økonomiske agent hos Smith i *Wealths of Nations* nok ikke overfortolkes. Han var givetvis meget bredere i sin forståelse, end hvad der efterfølgende blev forstået ved termen *homo economicus*.

Smith var naturligvis ikke alene om at inddrage etiske og moralske overvejelser i sin økonomisk forståelse. Det var generelt kendetegnende for den klassiske æra i den økonomiske teoriehistorie. Disse økonomer, måske med undtagelse af David Ricardo, havde alle en moralsk forståelse, der gik videre end blot at postulere korrektheden i udsagnet om, at 'du er din egen lykkes smed'. Som sådan er der klare normative aspekter til stede i den klassiske tænkning. Og også efterfølgende blev sådanne elementer forsøgt fastholdt og videreudviklet i den neoklassiske æra – tænk f.eks. blot på velfærdsøkonomiske overvejelser og Pareto optimalitet som to betydningsfulde nedslag.⁴

Den etiske Keynes

Som fremført af mange var Keynes generelt altid inspireret af etiske og moralske overvejelser, når han skrev om økonomiske aspekter. Som sådan påvirkede Keynes *the philosopher* altid grundlæggende den teoretisering, som Keynes *the economist* foretog igennem hele livet. Helt i tråd hermed var økonomi for Keynes 'a moral science'. Det var en samfundsvidenskabelig fagdisciplin, som studerer selvstændige individers økonomiske adfærd. Og denne adfærd var determineret af mange faktorer. Nok var det især økonomiske forhold, som i de fleste situationer havde en afgørende rolle for deres faktiske beslutningstagen i økonomisk henseende, men ofte og tit blev der også inddraget andre forhold. Som Keynes udtrykte sig i 1938 om økonomi "... it deals with introspection and with values. I might have added that it deals with motives, expectations, psychological uncertainties", CW (XIV, p.300). Som sådan er der altid set i Keynes' perspektiv et iboende normativt element indeholdt i økonomi.

Også derfor var Keynes kritisk indstillet overfor mainstream tænkningen på hans tid. Økonomi som fag kan ikke med held forsøges gjort alene positivt.⁵ Økonomi kan ikke være etisk neutral. Økonomiske systemer er ikke beboet af deterministisk fungerende robotter, men af mennesker som med deres frie vilje er med til at determinere samfundsudviklingen. Og når de bidrager hertil, anlægger de også sommetider nogle betragtninger over, hvad de mener er godt, rimeligt og retfærdigt. For de fleste fortæller deres moralske kompas dem, hvad der er rigtigt – godt – og forkert – dårligt.

For Keynes gik 'the economic game' ud på at få muligheder for at udleve det gode liv. Det var meningen med selve livet. Også derfor var det vigtigt for Keynes at være i besiddelse af en social forståelse. Et samfunds styrke er også betinget af, hvad vi med moderne sprogbrug vil kalde for dets sammenhængskraft. Som Makasheva (1994, pp. 77-79) beskriver det, Keynes "... subscribed to a 'soft' principle of coordinating individual and social good, believing that what is good for the individual will *most likely* also be good for society ... [derfor søgte han altid at realisere en social balance, der indebar] ... a compromise between man's unconditional right to freedom, not only economic but also moral, and the good of society".

Som påpeget af Andrews (2017) kan man afdække meget af Keynes' etiske forståelse især i hans to essays *My Early Beliefs* og *Economic Possibilities for our Grandchildren* fra henholdsvis 1938 og 1930. Som han fortolker Keynes, var det centrale problem "... of modern society ... the greedy, selfish and materialistic attitude expressed in the philosophy of Jeremy Bentham", op. cit. p. 959. Og forståelsen hertil fik Keynes givet især fra filosofen Moore, som publicerede et hovedværk *Principia Ethica* i 1903, der influerede Keynes og mange af hans samtidige intellektuelle unge i England. Som han skrev i sit essay fra 1938: "The influence ... [fra Moore] ... was not only overwhelming ... it was exciting, exhilarating, the beginning of a renaissance, the opening of a new

heaven on a new earth, we were the forerunners of a new dispensation, we were not afraid of anything”, CW (X, p. 435).

Som Kirshner (2015, p. 399) bemærker, de unge fra Cambridge “... threw themselves into heady questions in the way only young, smart, privileged students can”. Eller alternativt formuleret: disse unge fremadstormende intellektuelle ville befri dem selv fra det Victorianske samfunds mange forlorne dyder. Med Winslow (1990, pp.788 & 817) var hensigten med deres revolte “... an expression of rationalism and antiauthoritarianism ... [en form for] ... critical rationalism”. Som sådan gik anti-Victorianismen hånd i hånd med Moore’s opfattelse af etik. Det var disse to kernelementer, som udgjorde den berømte ‘Bloomsbury spirit’.

Som Keynes selv udtrykte sig: “We were at an age when our beliefs influenced our behaviour ... Nothing mattered except states of mind, our own and other people’s of course, but chiefly our own”, CW (X, pp. 435 & 436). Dermed blev de unge fra Cambridge alle på sæt og vis tændt med den etiske ild, der for de fleste af dem holdt for resten af deres liv.

Dermed har Skidelsky (1992, p.133) givet ret i, at: “Philosophy provided the foundation of Keynes’s life. It came before economics; and the philosophy of ends came before the philosophy of means ... It was an outlook which also enabled Keynes to exert moral authority. His calculations and actions were in the service of ends he believed to be true”.

Og med Carabelli & Cedrini (2018, p. 1190) mente Keynes, at det gode liv “... is a life worth being lived: a moral life made up of friendship and affiliation, which are endowed with intrinsic worth”.

Også derfor måtte Keynes have sit oprør med den Benthams individualisme, der indebar, at man “... equated good with satisfaction and viewed man as a rational being who strived to maximize satisfaction”, Makasheva (1994, p. 76). Som Keynes pointerede i *My Early Beliefs*: “... we were amongst the first of our generation, perhaps alone amongst our generation, to escape from the Benthamite tradition ... I do now regard that as the worm which has been gnawing at the insides of modern civilisation and is responsible for its present moral decay ... [det var] ... the Benthamite calculus, based on an over-valuation of the economic criterion, which was destroying the quality of the popular Ideal ... [fra Moore’s kapitel om ‘The Ideal’ i hans bog fra 1903]”, CW (X, pp. 445-446).

Nok var det måske ikke muligt at tage det endelige opgør med denne tankegang på kort sigt. For at kunne leve det gode liv må man jo have alle de helt basale behov tilfredsstillet – man må med Keynes først have løst, hvad han benævnte for ‘the economic problem’. Men på sigt som han argumenterede for i essayet om børnebørnenes mulighed fra 1930, så kunne den foragtelige pengefetichisme undgås på sigt. I en sådan situation kunne den enkelte endelig: “... prefer to devote our further energies to non-economic purposes ... [og dermed] ... be faced with his real, his permanent problem – how to use his freedom from pressing economic cares, how to occupy the leisure which science and compound interest will have won for him, to live wisely and agreeably and well”, CW (IX, pp. 326 & 328). Og når de grundlæggende økonomiske problemer for alle var løst, var det en anden og en bedre moral – end den styret af simpel pengebegær – der kom til at præge samfundets i sandhed frigjorte borgere: “The love of money as a possession ... will be recognized for what it is, a somewhat disgusting morbidity”, op. cit. p. 329. Som Kirshner (2015, p. 403) bemærker, set i Keynes’ perspektiv var “... the pursuit of wealth ... a means, not an end”.

Med dette etiske fundament forsøgte Keynes med sin *General Theory* i 1936 at tage det endelige opgør med sin samtids tilslutning til Benthams individualisme. Der måtte en anden teoretisk såvel som også metodologisk forståelse til. Der måtte ske en revolution på begge områder. Og som bekendt kom det keynesianske paradigme til at indtage den makroteoretiske scene for flere årtier efter den 2. verdenskrig. Om indholdet i dette paradigme så udgør en ‘sand’ fortolkning af Keynes egen forståelse, er en anden sag. Talrige er de post keynesianske bidrag som gennem

tiderne har argumenteret (overbevisende) for, at dette netop ikke er tilfældet. I deres perspektiv er der snarere tale om en fundamental fejlfortolkning af det teoretiske som metodologiske univers, som Keynes forsøgte at udfolde i sin *General Theory*.

Moderne tid: Tag ved lære af Behavioural Economics

Som nævnt indledningsvist har en neoliberal forståelse kendetegnet megen makroteori længe. Egentlig tog denne form for markedsfundamentalisme sit udspring i Milton Friedmans tænkning om pengepolitikens effektivitet for senere at blive raffineret til næsten perfektion af Robert E. Lucas' ny-klassiske tankegang; jf. eksempelvis fremstillingen hos Olesen (2024, kap. 2 & 3). Så denne neoliberale forståelse har i lang tid påvirket, hvordan mange mainstream økonomer opfatter moderne økonomiers funktionsduelighed, hvis blot markedet gives den rette form for frihed til at udspille sine positive velfærdsskabende kræfter. Som Stiglitz (2024) argumenterer, så indebar tilslutningen til det neoliberale paradigme en forsimplet forståelse af økonomiernes mange kompleksiteter, som helt manglende en nødvendig form for empirisk validitet. Og rent faktisk leverede neoliberalismen ikke den eftertragtede vare: velstand til de mange: "Neoliberalism didn't deliver. Rather, it was associated with lower growth than during the pre-Neoliberal era; and when growth did occur went to those at the top of economic ladder", op. cit. p. 2. Få blev altså beriget på de manges bekostning. Derudover, som Rodrik (2024, pp. 10 & 11-12) påpeger i forlængelse heraf: "... this approach failed in a number of important aspects. It widened inequality within nations, did little to promote the climate transition, and created blind spots ranging from global public health to supply-chain resilience ... [hvorfor] ... The original sin of the neoliberal paradigm was the belief in a few simple, universal rules of thumb that could be applied everywhere. If neoliberalism was economics in action, it was bad economics that was on display".

Og om end man kan argumentere for, at den moderne makroøkonomiske mainstream alligevel har en form for etisk forankring – som Lee & Schug (2011) benævner for en verdslig moral⁶ – så er mainstream tænkningen nu under alle omstændigheder fattig på en reel anerkendelse af etiske og moralske overvejselsers betydning for individernes handlinger på mikroniveauet. Dermed ligger makroteorien også i denne sammenhæng noget underdrejet, og det bør den kritiseres for. I den henseende har den neoliberale forståelse sine helt klare begrænsninger. Med Keynes in mente kunne man konkludere, at denne tilgang er al for Bentham-like i sin forståelse af, hvordan moderne individer rent faktisk agerer også på det økonomiske felt.

Og fra adfærdsøkonomien ved vi, at menneskelig adfærd er præget af mange andre motiver end, hvad der er indeholdt i termen *homo economicus*. Som Wight (2015) bemærker, så har *homo economicus* en tvillingebror ved navn *homo empathicus*. I virkelighedens verden er individer sociale væsener, der interagerer med andre på mange væsentlige måder. Som sådan er den menneskelige adfærd kompleks. Mht. den økonomiske sfære tænker vi nok i nogle henseender rimeligt koldt kalkulerende, men i andre henseender opfører vi os anderledes. Konkluderende påpeger Wight, at "Human nature is ... complex and contradictory: sometimes selfish, sometimes altruistic, and sometimes just", op. cit. p. 5.

Derfor er menneskelig adfærd på mange måder normativ. Når vi forsøger os med problemløsning, er det styret af nogle kriterier. Vores handlen er altså mål orienteret. Og vores givne normative dimension, som vores mål orientering, er altid "... well grounded in beneficial values and value systems", som påpeget af Stevenson (2002, p. 263). Vi er på sæt og vis nogle 'vanedyr', der er forankret i en bestemt social og kulturel sammenhæng, og vi ved, at "... habits influence actions that in turn reinforce habits", ligesom "Culture both reflects and shapes the knowing of the collective of individuals", op. cit. p. 265.

Også derfor har adfærdsøkonomerne for længst anerkendt, at de enkelte husholdninger som virksomheder handler økonomisk med en form for *bounded rationality* – i 'real-life' optimeres der sjældent, man er glad, hvis man kan realisere en god brugbar 'second best' løsning⁷. Og man forsøger at nå en sådan gennem anvendelse af forskellige tommelfingerregler. Når man støder ind i et problem, spørger man selv sig ret fornuftigt om, hvorvidt man nogensinde har oplevet en rimelig analog situation. Har man det; hvad gjorde man så sidst for at forsøge at få løst problemet? Og hvad gik i den situation godt henholdsvis mindre godt? Alt efter ens erfaringsgrundlag forsøger man i den nuværende situation at forholde sig til det konkrete problem på den bedst mulige håndterbare måde. Med et adfærdsøkonomisk fundamentet anerkendes det, at 'learning-by-doing' aktiviteter beskriver meget af den måde, hvorpå også moderne mennesker agerer på mange af livets områder og altså også inden for den økonomiske sfære. Og det sker som regel med en begrænset og imperfekt form for viden – det er kun i de økonomiske lærebøger, at de økonomiske agenter agerer optimalt med perfekt information i et økonomisk miljø, der alene er kendetegnet ved en kalkulatorisk form for usikkerhed, der nok til tider kan være bøvlet, men alligevel er så nogenlunde håndterbar. I 'real-life' er verdenen mere kompleks. Her er det svært, og nogle gange ligefrem umuligt, at træffe blot så nogenlunde fornuftige beslutninger og valg.

Adfærdsøkonomiens mange fortjenester til trods, så er der naturligvis også andre økonomiske skoler, som har tænkt i tilsvarende baner. Det gælder såvel evolutionær og institutionel økonomi som måske mere oplagt også den post keynesianske forståelse. På sin vis bygger den sidstnævnte skole bro til adfærdsøkonomien al den stund, at man kan betragte Keynes som en tidlig 'behavioural economist', der gennem sin fokusering på eksempelvis usikkerhedsaspekter som 'animal spirits' elementer især i investeringsdannelsen gav væsentlige argumenter for, hvorfor husholdningers som virksomheders adfærd udspiller sig på en begrænset rationel måde. Netop derfor har disse brug for nogle 'tommelfingerregler', når de skal planlægge, beslutte og handle økonomisk så fornuftigt som muligt på baggrund af deres 'rational beliefs', se f.eks. fremstillingen i Olesen (2021).

Konklusion

Baseret på gennemgangen i dette korte essay er svaret på det stillede spørgsmål: Bør økonomer inddrage etiske overvejelser i deres arbejde, set fra nærværende forfatters perspektiv: Ja, selvfølgelig bør de gøre det.

Økonomi er nu engang en samfundsvidenskabelig fagdisciplin. Og samfundene bebos af mennesker og ikke deterministisk fungerende robotter. Samfundenes borgere planlægger, beslutter og handler mht. deres forskellige aktiviteter ud fra en lang række af motiver. Dette gælder selvfølgelig også for udfoldelsen af deres økonomiske adfærd. Nok giver de i de fleste sammenhænge de økonomisk betingede motiver første prioritet, men disse økonomiske motiver står sjældent alene. Blandt de andre faktorer inddrages der også etiske elementer. Det følger af, at vi er sociale væsener, der alle indgår i flere forskellige sociale sammenhænge og netværk (familien, vennerne og på vores arbejdsplads for nu blot at nævne tre eksempler). Og sommetider betyder etiske overvejelser rigtig meget for vores økonomiske handlen (eksempelvis hvis vi fokuserer på bæredygtighedsaspekter og derfor vælger at spise mere grønt og skære ned på vores forbrug af animalske fødevarer).

Også på makroniveau inddrages der ofte en moralsk dimension i vores design af f.eks. den økonomiske politik. For nu at forfølge bæredygtighedssporet, så vil vi jo gerne aflevere planeten til de kommende generationer i en så god stand som mulig, så også de får muligheden for at udleve det 'gode liv'. Og i denne sammenhæng er der andre spor at forfølge end blot en tilslutning til utilitarismen, sådan som tilfældet er for de fleste mainstream økonomer, jf. fremstilling i O'Hara

(1998). Der findes flere bredere etisk inkluderende alternativer end den, som en traditionel økonomisk forståelse har valgt som sin foretrukne vej⁸.

Som belyst i det ovenstående er der egentlig intet nyt i at påpege etiske aspekters betydning for økonomisk teoretisering. Disse aspekter var med fra starten af. Det vidste de klassiske økonomer lige såvel, som Keynes gjorde, og selvfølgelig også andre økonomer gjorde og gør. For en tid blev det måske glemt (og gemt). Formentlig betyder jagten på at naturvidenskabeliggøre økonomi som fagdisciplin også her en betydende rolle. Men som bekendt kan ikke alt i økonomi kvantificeres korrekt. Også kvalitative aspekter har betydning. Endda til tider en helt afgørende betydning. Netop derfor betonedede Keynes, at økonomi basalt set var en kvalitativ dimensioneret videnskab. I hans perspektiv var økonomi 'a moral science'.

Det er derfor godt, at også moderne makroøkonomer nu så småt begynder at genopdage betydningen af etiske aspekters inddragelse i argumentationen. I nogle fagkredse – de mere heterodokse – har de nu faktisk altid været til stede, mens de hos andre ikke rigtigt betød noget vigtigt i den udstrækning, at man overhovedet tænkte på disse (og det var der givet mange, som nok glemte at gøre).

Så – som i så mange andre sammenhænge – 'back to basics' – de 'gamle' var ikke så dumme endda. Blot træls, at det tog så lang tid – bæredygtighedsmæssigt økologisk set er klokken jo ved at falde i slag. Og er man rigtig skeptisk, fortolkes den politiske langmodighed meget pessimistisk: vi har overskredet 'the point of no return' – processen mod økologisk destruktion er overskredet. Lad os håbe, at der stadigvæk er lidt tid tilbage. Alternativet er gruopvækkende. For os, men nok især for de kommende generationer.

Referencer

Andrews, David (2017): "Keynes and Christian socialism: Religion and the economic problem", *The European Journal of Economic Thought*, 24(4), pp. 958-977.

Byrialsen, Mikael Randrup et al. (2024): "Pandemic Times And Keynesian Economic Policy: Revisiting The Danish Case In Prospect", fra bogen *The political economy of COVID-19: markets, crisis and nation states in perspective*, Maria Alejandra Madi, Mauricio Rezende Dias & Simone Fari (eds.), World Economics Association BOOK SERIES 2024, pp. 260-287.

Carabelli, Anna & Cedrini, Mario (2018): "Great Expectations and Final Disillusionment: Keynes, "My Early Beliefs" and the Ultimate Values of Capitalism", *Cambridge Journal of Economics*, 42(5), pp. 1183-1204.

CW (XIV): *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Vol. XIV, The General Theory and After, Part II: Defence and Development*, Macmillan Cambridge University Press 1973.

CW (X): *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Vol. X, Essays in Biography*, Macmillan Cambridge University Press, 1972.

CW (IX). *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Vol. IX, Essays in Persuasion*. Macmillan Cambridge University Press, 1972.

Deaton, Angus (2024): "Questioning one's views as circumstances evolve can be a good thing", *Finance & Development, IMF, March 2024*, pp. 20-22.

Kahneman, Daniel (2003): "Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics", *The American Economic Review*, 93(5), pp. 1449–1475.

Kirshner, Jonathan (2015): "Keynes's Early Beliefs and Why They Still Matter", *Challenge*, 58(5), pp. 398-412.

- Lee, Dwight R. and Schug, Mark C. (2011): "The Political Economy of Economic Education: The Moral Dimensions", *Journal of Markets & Morality*, 14(1), pp. 71-84.
- Makasheva, Natalia (1994): "Ethics and the General Theory", *Problems of Economic Transition*, 37(4), pp. 74-94.
- McFadden, Daniel (1999): "Rationality for Economists?", *Journal of Risk and Uncertainty*, 19(1), pp. 73–105.
- Montes, Leonidas (2019): "Adam Smith's foundational idea of sympathetic persuasion" *Cambridge Journal of Economics*, 43(1), pp.1–15.
- O'Hara, Sabine (1998): "Economics, ethics and sustainability: redefining connections", *International Journal of Social Economics*, 25(1), pp. 43-62.
- Olesen, Finn (2024): *Makroøkonomi og Virkelighed – en teoriehistorisk rejse mod den moderne makroteori*, Djøf Forlag.
- Olesen, Finn (2023): "Macroeconomics and Ethics", fra bogen *Routledge Handbook of Macroeconomic Methodology*, Jesper Jespersen, Victoria Chick & Bert Tieben (eds.), Routledge 2023, pp. 64-71.
- Olesen, Finn (2022): "Efter den store recession og Covid-19: tid til at revurdere mainstream makro? – DSGE-modeller og det heterodokse alternativ", *Erhvervshistorisk Årbog 2022:2*, pp. 65-76.
- Olesen, Finn (2021): "Den besværlige fremtid – om usikkerhedens svøbe", *Erhvervshistorisk Årbog*, 2021:1-2, pp. 120-48.
- Rodrik, Dani (2024): "Addressing Challenges of a New Era", *Finance & Development, IMF, March 2024*, pp. 10-12.
- Simon, Herbert A. (1979): "Rational Decision Making in Business Organizations", *The American Economic Review*, 69(4), pp. 493–513.
- Skidelsky, Robert (1992): *John Maynard Keynes – Hopes Betrayed 1883-1920*, MacMillan London.
- Stevenson, Rodney (2002): "An Ethical Basis for Institutional Economics", *Journal of Economic Issues*, 36(2), pp. 263-277.
- Stiglitz, Joseph E. (2024): "The Godley-Tobin Memorial Lecture: Neoliberalism, Keynesian economics, and responding to today's inflation", *Review of Keynesian Economics*, 12(1), pp. 1-26.
- Tarascio, Vincent (1971): "Value Judgments and Economic Science" *Journal of Economic Issues*, 5(1), pp. 98-102.
- Thaler, Richard (2016): "Behavioral Economics: Past, Present, and Future", *The American Economic Review*, 106(7), pp. 1577–1600.
- Wight, Jonathan (2015): *Ethics in Economics: An Introduction to Moral Frameworks*, Stanford University Press.
- Wight, Jonathan (2007): "The treatment of Smith's invisible hand", *The Journal of Economic Education*, 38(3), pp.341–358.
- Winslow, Ted (1990): "Bloomsbury, Freud, and the Vulgar Passions", *Social Research*, 57(4), pp. 785-819.
- Wittmer, Michael (2017): "Is a just price enough?" *Journal of Markets & Morality*, 20(2), pp.263–278.

Noter

¹ Senere fulgte de to 'one-off' hændelser: Covid-19 pandemien og Ukraine krigen. Begge disse hændelser havde negative økonomiske konsekvenser, som dels bidrog til en betydelig international økonomisk turbulens men dels også afstedkom, at væsentlige ekspansive finans- og pengepolitiske tiltag af et keynesiansk tilsnit blev gennemført. Og huskes skal det, at der var en generel accept heraf blandt både mainstream som non-mainstream økonomer. Måske er dette udtryk for en politisk betinget asymmetri. I gunstige økonomiske tider er der nok mange, som gerne vil bevare så meget individuel økonomisk selvstændighed som muligt, mens mange i utrygge krisetider læner sig mod aktive offentlige indgreb og forsørgelsestiltag udtrykkende behovet for det nødvendige i en eller anden form for kollektiv handlen. For en belysning af Covid-19 pandemiens konsekvenser set i et dansk perspektiv se eksempelvis Byrialsen et al. (2024).

² At makroteorien har været kendetegnet ved tilslutning til netop denne ideologi er anerkendt af de fleste. Og at dette grundlag med rette kan kritiseres er eksempelvis adresseret af Rodrik (2024) og Stiglitz (2024) jf. den senere gennemgang.

³ Indenfor mikroteorien har lydhørheden overfor inddragelse af sådanne grønne aspekter været betydelig større. Allerede i min tid som økonomistuderende i det forrige årtusinde blev genstandsfeltet miljøøkonomi dyrket af mange.

⁴ Huskes skal det, at der findes mere end blot et velfærdskriterie. Og når man vælger blandt forskellige kriterier, foretager man et normativt valg. Om den altid iboende normative dimension i økonomi se eksempelvis Tarascio (1971).

⁵ Og som Stevenson (2002, p. 264) argumenterer, kan man godt sætte et spørgsmålstejn ved, om positive udsagn nu faktisk også er helt objektive al den stund, at en hvilken som helt undersøgelsesmetode – den måde, hvorpå vi forsøger at afdække forskellige aspekter af virkeligheden på – ikke er en "value-free method of investigation" for en sådan "does not truly exist". Ethvert kriterie, der anvendes i en given sammenhæng, forudsætter et valg – og valghandlinger er aldrig værdifrie.

⁶ Som indebærer, at man overholder "... the generally accepted rules and norms of engaging in impersonal exchange, such as being honest, keeping our promises and contractual obligations, respecting the property rights of others, and not intentionally harming others", Lee & Schug (2011, p. 75).

⁷ Mens Herbert Simon ganske tidligt i slutningen af 1940'erne begyndte at fokusere på virksomhedernes faktisk adfærd, forholdt Daniel Kahneman og Daniel McFadden sig noget senere til husholdningerne måde at agere på; jf. eksempelvis Simon (1979), Kahneman (2003) og McFadden (1999); for en generel præsentation af nogle af adfærdsøkonomiens centrale elementer kan der henvises til Thaler (2016). Endelig bør det nævnes, at alle de her fire nævnte forfattere har modtaget Nobelprisen i økonomi.

⁸ Som O'Hara (1998, p. 45) påpeger: "... ethics addresses the norms that guide human behavior. Accepted ethical norms determine what is desirable, socially rewarded, and thus reinforced behavior that one seeks to emulate ... conceptions of ethical behavior shape our interactions as well as our assessment of these interactions".